

*І.С. Матвієнко,
кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри філософії НУБіП*

ЕВОЛЮЦІЯ ГУМАНІСТИЧНО-ФІЛОСОФСЬКИХ ОРІЄНТАЦІЙ ПСИХОАНАЛІЗУ Е.ФРОММА

Цікавим та неординарним є вчення класика філософії ХХ століття Еріха Фромма, який на наших теренах є більш відомим та популярним як психолог, менше як філософ. Еріх Фромм (1900–1980) – німецько-австрійський філософ, психоаналітик та соціолог, є одним з основоположників неофройдизму. Цей напрямок виник в 20–30-ті роки ХХ ст. Основними ідеями його лідерів була критика деяких фундаментальних тверджень З.Фрейда, особливо піддавалася критиці його теорія лібідо. Також акцентувалась увага на ролі соціальних і культурних детермінант в життєдіяльності суспільства загалом, і особистості, зокрема. Неофройдизм сформувався в процесі поєднання психоаналізу з працями американських соціальних антропологів (культурантропологів). Відбулася зміна акцентів: з внутрішньо-психічних на міжособистісні відносини. Що для сьогодення є надзвичайно актуальним, адже сучасна Україна переживає стан формування нового європейського суспільства саме тому, досвід попередників є важливим, особливо з огляду на те, що їхні праці були реалізовані на практиці.

Дослідження гуманістичної спадщини філософії психоаналізу Е.Фромма досить широко розглядається у працях кінця ХХ ст., а саме – Р.Берон, В.И.Добренькова, К.Лоренца, А.А.Реан, Д.Річардсон та інших. Багато вітчизняних та зарубіжних науковців у своїх дослідженнях широко використовують ідеї цього американського філософа (І.П.Гертманов, А.Л.Данилюк, В.Н.Кімстач, О.Г.Коломієць, Р.А.Петренко, Л.В.Сторіжко, Н.В.Трошина та ін.).

Основною метою статті виступає розгляд еволюції формування філософських ідей психоаналізу Е.Фромма.

Еріх Фромм народився 23 березня 1900 року в Франкфурті-на-Майні в сім'ї винороба та виноторговця Нафталі Фромма та матері Рози Фромм, які походили з сімей равинів. Він був єдиною дитиною в родині і атмосфера, наповнена духом майже необмеженої свободи

і заохочень, були тим середовищем, в якому виховувався та формувався майбутній філософ. Єврейське оточення, в якому ріс мислитель, заперечувало дух сучасного для них буржуазного суспільства, яке було направлене на збагачення. Релігія, в повному змісті цього слова, для них була головною. У дитинстві Фромм хотів йти по стопах своїх предків і стати учителем Талмуда. І тільки переживання батька, що син може поїхати на Схід не дало реалізувати цих планів.

Саме перша світова війна визначила, за словами самого Фромма, його розвиток і стала поштовхом, щоб замислитися над проблемами ірраціональності людської масової поведінки, що мало наслідком те, що він почав брати активну участь у релігійному житті общини. Першим серед вчителів Е.Фромма був раввін доктор Нехемія Антон Нобель (1871–1922), який проповідував гармонію між вченням та образом життя, – це франкфуртський період. Саме Нобель відкрив для нього філософію Германа Когена, засновника марбурзької школи, з його уявленнями про Бога як центр всіх ідей, ідеями істини, а також з мистецтвом Гьоте. Поєднання у Вчителі істинно єврейської ідентичності з гуманістичною традицією в поезії та філософії є одним з головних векторів на шляху мислителя до формування себе як особистості. Іншим вчителем філософа став, після смерті Нобеля, доктор Залман Барух Рабінков, який походив з сім'ї хасидів і займався викладанням Талмудів. Е. Фромм познайомився з ним в Гейдельберзі, де з 1919 року навчався в університеті на кафедрі соціології у Альфреда Вебера, брата відомого Макса Вебера. Значення Рабінкова як вчителя для Еріха Фромма можна оцінити лише з того, що приблизно за 5 років він не пропустив майже жодної його лекції. Окрім тлумачення текстів Талмуда, вони також займалися вивченням вчення Маймоніда, єврейського філософа та теолога епохи Середньовіччя: про божественні атрибути, а також хасидизм. Саме таке сприйняття релігії було близьким для Фромма, який пізніше писав, що «релігія не повинна намагатися пригнічувати любов і чуттєвість, і замінити собою цю сторону життя. Не з пригнічення, а з усієї повноти життя має народжуватися релігія» [4, 227]. Рабінков був останнім вчителем Тори для Еріха Фромма. Його універсалістська інтерпретація іудейства, відповідно до якої усі сфери життя і усі вияви єврейської життєвої практики відмічені гуманістичною орієнтацією в тій мірі, в якій єврейська община зберігає принцип союзу з Богом, і саме ці ідеї були головним чинником, через який Фромм відходить від ортодоксального іудейства і звертає увагу на нетеїстичний гуманізм.

Ще одним фактором, який вплинув на таку кардинальну зміну ідей, є те що 1920-х роках Фромм знайомиться з будизмом і психоаналізом.

Отже, якщо підсумувати вплив його вчителів, то можна сказати так, якщо равин-містик Нехемія Нобель показав Фромму «специфічний духовний та інтелектуальний світ», то філософ Герман Коген розвинув чітке прагнення до ініціативи, а іудейський мислитель Залман Рабінков допоміг «нашарувати» давні, викладені в Талмуді, ідеї на сучасну культуру. Саме в зв'язку з роздумами про Рабінкова Фромм вперше використав поняття «культура протесту», що пізніше ляже в основу його власної ідеї про побудову життєвої моделі творчої особистості. Кожен із його вчителів дав йому дещо своє, те, що являє собою унікальне знання. Дійсно, вчителів у Фромма було достатньо, але і він зі свого боку вбирав в себе все найкраще, що вони могли дати.

Саме в будизмі він вперше зіштовхнувся з релігійною системою, в якій поняття Бог не мало вагомого значення, якщо не заперечувалося взагалі. Відповідно, головною ціллю релігії була не правильна віра, а правильні дії. Саме з цього часу його релігією став буддизм. На далі це привело до створення морального еквівалента тому, що була релігія. При цьому під поняттям «релігія» Е.Фромм почав розуміти будь-яку систему поглядів і дій, яких притримується певна група людей, і яка слугує індивіду схемою орієнтації та об'єктом поклоніння.

З психоаналізом Е.Фромм познайомився поза стінами Гейдельберзького університету, де в 1922 році він отримав вчене звання на кафедрі соціолога А.Вебера. В 1924 році Фріда Рейхманн стала практикувати в Гейдельберзі класичний психоаналіз. Проходження у неї психотерапевтичного аналізу призвело не тільки до їх одруження в липні 1926 року, але і до наукових пошуків Еріха Фромма в галузі психоаналізу Зигмунда Фрейда, у вченні якого, як йому здавалося, він знайшов відповідь на проблеми, які турбували його ще в підлітковому віці.

Створення психоаналітичного інституту у Франкфурті в 1932 році, де він читав лекції, привело його до контакту з управлінням Інституту соціальних досліджень, керівником якого на той час був Макс Хоркхаймер, куди він перейшов на роботу в якості керівника відділу соціальної психології Інституту. Саме в цей період Еріх Фромм ґрунтовно вивчає праці Карла Маркса, які справили на нього значний вплив. Як пізніше писав сам мислитель: «Мене глибоко хвилювали питання індивідуальних і соціальних феноменів, і я намагався знайти

відповіді на ці питання. Я знайшов відповіді в системах Маркса, і Фройда. Але я також був зацікавлений аналізом різниці між цими двома системами, і бажанням вирішити ці протиріччя... я хотів добитися синтезу, який повинен був стати наслідком розуміння і критики обох мислителів» [3, 191–192].

Робота в Берлінському Інституті психоаналізу познайомила філософа з одним із наступних лідерів неофройдизму – Карен Хорні, яка стала згодом однією з ключових фігур цього напрямку. В кінці 1933 року вона запросила Е.Фромма в якості гостьового професора в Чикаго – відтоді мислитель почав жити в США, отримавши в 1940 році американське громадянство. Через декілька років відомий неофройдист переїздить до Нью-Йорку, де викладає в багатьох університетах, разом з Хорні знайомиться з теорією міжособистісних відносин американського психоаналітика Гаррі Стека Саллівена. Що в подальшому призвело до критики фройдизму та створення теорії «гуманістичного» психоаналізу, пов'язаного з новим вченням про людину Е.Фромма. Саме теорія міжособистісних відносин Г.Саллівена, привела до того, що мислитель змінює свої ідеї щодо індивідуальної психології, і починає акцентувати увагу на психології міжособистісних відносин. Відповідно до цього, головну проблему психології він бачив у відношенні індивіда до світу. Крім цього, мета психоаналітичної терапії полягає в тому, що б досягти повної адаптації людини до існуючої реальності, в той час, як психоаналіз навіть поверхово не торкається головної проблеми – дослідження самотності і відчуження у людини й творчого відношення до життя.

Еріх Фромм як один з основоположників неофройдизму, який був добре знайомий з дзен-буддизмом, додавши до нього свої напрацювання в класичному психоаналізі З.Фройда, що допомогло сформуванню теорії «гуманістичного психоаналізу». Відповідно до розуміння Е.Фромма, психоаналіз – це характерне вираження духовної кризи західної людини і спроба знайти способи її вирішення. Адже, психоаналіз, за своєю суттю є спробою створити методіку вдосконалення людської особистості на основі західної традиції і в умовах західного суспільства. На думку Фромма, маємо вийти за рамки фройдівського підходу, тому що вихід за межі, веде до обговорення, хай завжди не повного, але ж обговорення, базисного поняття людського існування, яке лежить в основі гуманістичного психоаналізу, це відповідно спонукає до подальшої творчої праці та трансформації класичного психоаналізу, який рухається в напрямку

до дзен-буддизму.

Визнання Фромму принесла публікація його першої книги «Втеча від свободи» (Escape from freedom, 1941). І надалі його вчення набуло широкої популярності, що прослідковується в наступних його роботах, таких як «Здорове суспільство» (The sane society, 1955), «Душа людини» (The soul of human, 1964), «Анатомія людської деструктивності» (The anatomy of human destructiveness, 1973), «Мати чи бути» (To have or to be, 1976) і багатьох інших, основним полем його дослідження були різні аспекти взаємовідносин людини та суспільства. Першопочатково Фромм був прихильником та чітко дотримувався ортодоксальної теорії Зігмунда Фрейда, але поступово під впливом філософських вчень К.Маркса та Л.Фойєрбаха він переоцінює фрейдівське вчення на природу не-свідомих внутрішніх потягів, на роль соціальних факторів, які допомагають становленню людської особистості.

Еріх Фромм вважав, що кризу сучасного світу може перебороти тільки «здорове суспільство», яке має бути побудоване на цінностях гуманізму, встановленні гармонії між індивідом та природою, особистістю та суспільством. Фромм намагався знайти ключ до загадки людського існування, який він вважає, треба шукати в умовах існування людини, її місця в природі. Він зазначає, що «людина – це дитина природи, але дитя бунтує, яке покинуло свій батьківський дім, яке стало самостійним» [4, 5].

На думку Фромма, людина в процесі історичного розвитку втрачає інстинктивні зв'язки з природою, що призводить до виникнення соціальних та екзистенціальних протиріч. Він виділяє наступні дихотомії: патріархальний та матріархальний принципи організації життя людей, авторитарна та гуманістична свідомість, експлуаторський та рецептивний (слухняний) типи характерів, володіння та буття як два способи життєдіяльності індивіда, позитивна «свобода для» та негативна «свобода від» в процесі розвитку індивіда та особистості загалом.

Еріх Фромм намагався розглянути та вирішити «дихотомії людського життя» шляхом поєднання фрейдистської психології, яку він допрацював в напрямку гуманістичного психоаналізу і неомарксистської соціології. При цьому намагаючись розвинути соціально-критичну антропологічну теорію. У своїй статті «Методика і функції соціальної психології» (1932 р.) він пише про те, що «історичний матеріалізм потребує наукової системи, яка б описувала психічну структуру

людини, а психоаналіз є дисципліною, яка краще за інших може дати психологічну систему, найбільш придатну для потреб історичного матеріалізму, так як може дати більш повне розуміння одного із факторів, які діють в соціальному процесі, природи самої людини» [4, 143–144].

Соціальне життя, за Фройдом, це неперервна боротьба між інстинктами та мораллю, біологічними потребами індивіда і потребами тої групи людей, суспільства до якого вона (людина) належить. Культура як така, не має ніякої реальної основи в природі людини. В цьому і є головний парадокс вчення Фрейда: з одного боку, людина не створена для суспільства, а з іншого – потребує його. Ідеалом, як вважає відомий вчений, є «суспільство, в якому відсутній будь-який примус і представляється вільний перегляд для задоволення та реалізації інстинктів... суспільство виникає з потреби осідлати непокірні біопсихологічні потреби людини» [1, 7]. Для нього і виникнення неврозів зводиться до конфлікту між людиною та культурою.

Отже, підводячи підсумки варто зазначити, що кожний з життєвих періодів, які проживав Е.Фромм, залишили свій відбиток в його роботах, а отже здійснили вплив на розвиток психоаналізу надаючи йому нових поштовхів для розвитку та практичного застосування. Він пропонує свій проект подолання кризи сучасного суспільства та формування в ньому справжньої особистості, яка буде мати можливість реалізувати себе, та віднайде своє місце в природі та суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Добреньков В.И.* Критика неофрейдистской концепции Эриха Фромма / Владимир Иванович Добреньков. – М. : Знание, 1972. – 48 с.
2. *Фромм Э.* Душа человека / Эрих Фромм. – М. : АСТ: АСТ МОСКВА, 2009. – 251(5) с. – (Философия. Психология).
3. *Фромм Э.* Забытый язык / Эрих Фромм // Э.Фромм. Душа человека: Перевод. – М. : Республика, 1992. – С.179–298. – (Мыслители XX века).
4. *Фромм Э.* Искусство любить / Эрих Фромм. – СПб. : Издательский Дом «Азбука-классика», 2008. – 224 с.

Матвієнко І.С. Еволюція гуманістично-філософських орієнтацій психоаналізу Е.Фромма.

У статті представлений філософський аналіз гуманістичних ідей психоаналізу Е.Фромма. З огляду на історичну ретроспективу формування їх основ для того, щоб в подальшому сформувати цілісну картину теорії психоаналізу, залучаючи не тільки свої знання з іудаїзму та дзен-буддизму, а й використовуючи теоретичні досягнення З.Фрейда, К.Маркса, Г.Когена. Основною метою статті виступає розгляд еволюції формування філософських ідей психоаналізу. Е.Фромма як один з основоположників неофрейдизму, який був добре знайомий з дзен-буддизмом, додавши до нього свої напрацювання в класичному психоаналізі З.Фрейда, що допомогло сформувати теорію «гуманістичного психоаналізу». Відповідно до цього розуміння психоаналізу для Е.Фромма – це характерне вираження духовної кризи західної людини і спроба знайти способи її вирішення. Адже, психоаналіз, за своєю суттю є спробою створити методіку вдосконалення людської особистості на основі західної традиції і в умовах західного суспільства.

Ключові слова: психоаналіз, людина, суспільство, культура, філософські ідеї.

Матвиенко И.С. Эволюция гуманистически-философских ориентаций психоанализа Е.Фромма.

В статье представлен философский анализ гуманистических идей психоанализа Е.Фромма. Учитывая историческую ретроспективу формирования их основ для того, чтобы в дальнейшем сформировать целостную картину теории психоанализа, используя не только свои знания в иудаизме и дзен-буддизме, но и используя теоретические достижения З.Фрейда, К.Маркса, Г.Когена. Основной целью статьи выступает рассмотрение эволюции формирования философских идей психоанализа. Эрих Фромм как один из основоположников неофрейдизма, который был хорошо знаком с дзен-буддизмом, добавив к нему свои наработки в классическом психоанализе З.Фрейда, что помогло сформировать теорию «гуманистического психоанализа». Согласно пониманию Е.Фромма, психоанализ – это характерное выражение духовного кризиса западного человека и попытка найти способы его решения. Ведь психоанализ, по своей сути является попыткой создать методіку совершенствования человеческой личности на основе западной традиции и в условиях западного общества

Ключевые слова: психоанализ, человек, общество, культура, философские идеи.

Matvienko I. The evolution of the humanistic-philosophical orientations of psychoanalysis by E.Fromm.

The article presents the philosophical analysis humanistic psychoanalysis of E.Fromm. Given the historical perspective of the formation of their foundations

in order to further form a complete picture on the theory of psychoanalysis, involving not only their knowledge of Judaism and Zen Buddhism, but also using theoretical achievements Z.Freud, K.Marx, G.Cohen. Main goal of this article is the review of the evolution of the formation of the philosophical ideas of psychoanalysis by E. Fromm. Erich Fromm as one of the founders the neo freudianism, who was well acquainted with Zen Buddhism, adding their achievements in classical psychoanalysis of Z.Freud, which helped form the theory of the "humanistic psychoanalysis". According to the understanding of E.Fromm, psychoanalysis is a characteristic expression of the spiritual crisis of Western human and try to find ways to solve it. Because psychoanalysis is essentially an attempt to create a method of improvement of human personality based on the Western tradition and in Western society.

Key words: psychoanalysis, human, society, culture, philosophical ideas.